

**СТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО
ПРЕДСТАВНИЦТВА ПРИ НАРОДНОМУ КОМІСАРІАТІ В СПРАВАХ
НАЦІОНАЛЬНОСТЕЙ РСФРР**

Анотація

Досліджується процес створення та визначення завдань Українського Представництва при Народному комісаріаті в справах національностей РСФРР. В основу діяльності покладалася ідея Представництва Української Республіки, як складової частини РСФРР і українців, які мешкають поза межами України. Простежується намагання Раднаркому УСРР організувати в Москві Представництво УСРР, не лише при Наркомнаці, а як цілком самостійний орган уряду України при уряді РСФРР. Головними напрямками діяльності Українського Представництва при Наркомнаці було обслуговуванню потреб українців, що мешкають поза межами України, на території РСФРР; дослідження кількості і територіальний розподіл українців, що мешкали поза межами України; організація губернських українських відділів за територіальною ознакою; заняття культосвітньою діяльністю.

Ключові слова: Наркомнац, Українське Представництво, РСФРР, УСРР, російсько-українські відносини.

Новий поворот у російсько-українських відносинах, що настав з перемогою демократичних сил в Україні у березні 2014 р., змушує повертатися до історії формування російсько-українських відносин після розпаду Російської імперії. В сучасних умовах Російська Федерація перебуває в глибокій кризі і ця криза, поза сумнівом, носить системний характер. Аналогічна ситуація спостерігалася в Росії без малого майже сто років тому, коли відбувся досить не частий для світової історії системний

зсув, що мав значний вплив не лише на Росію, але і на всю світову цивілізацію.

Важливим чинником, що вплинув на падіння Російської та Радянської імперій, було їхнє надмірне розширення. Вони встановили гегемонію над націями й територіями, які відмовлялися визнати Росію і/або СРСР зразком вищої цивілізації, вищою формою розвитку економіки й Урядування — якостей, що їх мусить мати імперія, якщо її система управління не базується на самому насильстві. Встановлення гегемонії над ними за відсутності такого визнання з боку підлеглих вимагало широкого вжиття насильницьких методів [1, с. 34].

Дослідження історичних проблем на подібних «стиках історії» представляє особливий інтерес, оскільки дає надзвичайно цінний досвід для розуміння глобальних історичних процесів. Розпад Радянського Союзу в кінці ХХ ст., як і розпад Російської імперії в ході Першої світової війни, став катастрофою для політиків з імперським мисленням.

У цьому зв'язку актуальним є дослідження проблем радянської національної політики на початку 20-х рр. минулого століття, особливо в перші роки становлення російсько-українських міждержавних відносин.

Радянська історіографія у дослідженні питання відносин між незалежними республіками, що постали на руїнах бувшої імперії, виглядає надто заполітизованою [2; 3; 4]. Вона старанно обходить численні негативні явища, особливо ті питання, що торкалися проблем процесу формування відносин між республіками і утворення та становлення СРСР.

На початку 90-х рр. ХХ ст. з'явилася значна кількість досліджень з історії України, в яких особливий інтерес проявлявся і до подій 1920-х років [5]. Аналізуючи більшовицьку політику стосовно радянських республік загалом і України, українські історики стверджували, що після 1 червня 1919 р. уряд кожної неросійської республіки втратив понад половину своєї ефективної влади і незалежності [6; 7; 8].

Процес формування взаємовідносин між РСФРР і УСРР та представництва Української СРР в радянських органах РСФРР, за виключенням поодиноких розвідок науковців [9; 10; 11; 12], в історіографії належним чином не досліджений.

Для здійснення національної політики в РСФРР у жовтні 1917 р. був створений Народний комісаріат в справах національностей. Наркомнац входив до числа перших народних комісаріатів, утворених відповідно до декрету «Про заснування Ради Народних Комісарів», прийнятим II Всеросійським з'їздом Рад 26 жовтня (8 листопада) 1917 року для здійснення національної політики Радянської Республіки [13, с. 1]. Діяльність наркомату поширювалася на територію РРФСР і на всі національні окраїни колишньої Російської імперії.

Період червня 1919 – грудня 1920 рр. в російсько-українських відносинах характеризувався як процес формування «воєнно-політичного союзу» радянських республік, збереження за Україною формального статусу незалежної держави. Українська політика Москви в цей період характеризувалася двома принциповими моментами: по-перше, фактичним підпорядкуванням російським владним структурам усіх найважливіших сфер життєдіяльності українського суспільства; по-друге, відсутністю при цьому будь-якої послідовної законодавчої системи. У червні 1919 р. ВЦВК прийняв постанову «Про воєнний союз радянських республік Росії, України, Латвії» Литви і Білорусії» [14]. Пошук моделі майбутнього союзу мала здійснити комісія під головуванням Л. Каменева, члени якої схилилися до надання формально незалежним республікам статусу автономних республік РСФРР, а голова взагалі дотримувався думки про те, що «треба злити Україну з Росією» [15, с. 187]. Однак остаточної відповіді на питання про конкретну форму об'єднання радянських республік ця комісія не дала.

У 1919 р. більшовицька влада розпочала свій наступ на права України. Побудова комунізму тут здійснювалася прискореними темпами. Урядові та партійні структури УСРР були лише продовженням російських.

Чергове відновлення радянської влади в Україні наприкінці 1919 р. змушувало більшовиків повернутися до «незалежницької» риторики. У грудні 1919 р. наголошувалося на тому, що Україна є незалежною, і цю незалежність визнали ВЦВК і РКП(б).

На початку 1920-х рр. центральне більшовицьке керівництво вирішило понизити статус незалежних республік і перетворити їх на автономні республіки РСФРР[16, с. 149].

Українські комуністи намагалися демонструвати цілковиту єдність з РСФРР і, перевершуючи самі себе, в резолюції IV Всеукраїнського з'їзду Рад заявляли, що: «УСРР ... є членом Всеросійської соціалістичної федеративної республіки» [17, с. 345]. Таке трактування переконувало більшовицьке керівництво у сприйнятті УСРР як автономії у складі РСФРР.

На заваді поглинання України Росією стала УНР. За наслідками радянсько-польської війни 1920 р. Кремль у переговорах з Варшавою був змушений демонструвати на противагу петлюрівському уряду УНР незалежність радянської України [18].

IV Всеукраїнський з'їзд Рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів, що відбувся в травні 1920 р. в Харкові, прийняв резолюцію «Про державні взаємини між УСРР і РСФРР». Новообраному ВУЦВК доручалося й надалі здійснювати лінію на щільніше зближення з Росією. Показовим було й те, що з'їзд, обстоюючи ідею самостійної державної конституції, водночас вважав Україну та інші радянські республіки такими, що «входять до складу РСФРР» [17, с. 345 – 347].

22 травня 1920 р. в «Известиях ВЦВК» під №109 було опубліковано декрет Всеросійського центрального виконавчого комітету про реорганізацію Народного комісаріату в справах національностей. При Наркомнаці, в якості його складових частин, створювалися представництва автономних республік РСФРР. 8 липня 1920 р. політбюро ЦК КП(б)У прийняло постанову про призначення також і Українського Представництва при Наркомнаці РСФРР [19, арк. 5].

Практично відразу ж Рада Народних Комісарів УСРР делегувала до Москви Колегію представництва Української СРР в складі трьох осіб, призначених українським урядом за погодженням з Наркомнацем. Очолив Колегію Ю.М. Коцюбинський, членами були визначені В.К. Лях і В.Х. Аусем. З 1 серпня 1920 р. Колегія приступила до організації українського Представництва при Народному комісаріаті в справах національностей РСФРР. При Колегії, в якості виконавчого органу, затверджувалися відділи: загальний, літературно-видавничий, організаційно-інструкторський і відділ зв'язків з Україною.

Оскільки зовнішньополітичний чинник в укладенні російсько-українського договору відіграв важливу роль, то невдовзі після його ратифікації Всеросійським з'їздом Рад Українське Представництво при Наркомнаці РСФРР на чолі із Юрієм Коцюбинським перебрало на себе функції дипломатичної місії України [12, с. 17].

Так як ні в Харкові, під час призначення Колегії, для Раднаркому не було достеменно відомі завдання і функції цього представництва, ні у Москві, в Наркомнаці не існувало певних інструкцій, які б вказували на місце Українського Представництва в організаційній структурі Наркомнацу, тому Колегія Українського Представництва спершу поставила перед собою завданням вироблення «Положення про Українське Представництво при Наркомнаці» [19, арк. 7]. При цьому при виробленні «Положення» в його основу спочатку була покладена ідея Представництва Української Республіки, як складової частини РСФРР і українців, які мешкають поза межами України. Однак, в процесі роботи з'ясувалося, що така постановка справи виявилася не коректною з огляду на наступне.

Наркомнац створювався як вищий урядовий орган РСФРР, що був покликаний обслуговувати потреби тих громадян, які в межах РСФРР становили національні меншості. Оскільки в межах РСФРР мешкали громадяни українського походження, то Наркомнац мав право організувати при собі представництво цих українців, але аж ніяк не

Представництво України, як держави. Юридично становище УСРР, як межах Російської Федерації, так і в міжнародному масштабі визначалося як стан незалежної держави, яка перебувала у федеративних відносинах з РСФРР і тими автономними республіками, які утворені постановою ВЦВК на її території. Відповідно, якщо з огляду на вищу державну політику Раднарком України вважав за необхідне встановити своє Повноважене Представництво при уряді РСФРР, то це Представництво аж ніяк не могло входити до Наркомнацу як його складова частина, цілком підпорядкованому його керівництву, як орган Раднаркому України, тільки ним призначений, утримуваний і тільки перед ним відповідальний.

З іншого боку, до функцій існуючих національних урядів при Наркомнаці відносилася діяльність по постачанню своїх автономних республік матеріальними, культурно-освітніми та іншими засобами із сум і запасів відповідних установ РСФРР.

Встановлення такого порядку для України суперечило б постановам ВЦВК і ВУЦВК про взаємовідносини між РСФРР і УСРР. Такі дії було неможливо здійснити щодо потреб України і з чисто технічних обставин. Відповідно, організація Представництва України, в залежності від економічної і політичної її ваги, ґрунтувалася на цілком інших принципах, ніж організація представництв автономних республік при Наркомнаці.

Виходячи з цього, Колегія намагалася спрямувати свою діяльність головним чином на всебічне обслуговування потреб українців, що мешкали на території РСФРР, для задоволення їх економічних, культурно-освітніх і правових потреб, що безумовно підлягало віданню Наркомнацу і Наркомпросу [19, арк. 1 – 2].

Не визначеність у відносинах між УСРР і РСФРР призводила до плутанини у формуванні повноважень органів, які б могли забезпечувати ці відносини. На організаційному засіданні членів Колегії Українського Представництва при Наркомнаці, що відбулося 31 липня 1920 р., слухалося питання про повноваження Українського відділу при Наркомнаці РСФРР.

Необхідність існування такого відділу була очевидною з огляду на становище мільйонів українців, що проживали на території Росії та прагнення України забезпечувати їх національні інтереси і підтримувати постійний зв'язок з Батьківщиною. Тому в постанові було записано про необхідність організації Українського відділу при Наркомнаці РСФРР. Голова Колегії Українського Представництва Ю. Коцюбинський доручив В. Ляху ознайомитися з роботою вже існуючих національних відділів при Наркомнаці і до наступного засідання проінформувати про їх діяльність [19, арк. 5].

Українське Представництво при Наркомнаці приступило до роботи з 1 серпня 1920 р. Проект Положення був складений В.К. Ляхом разом з секретарем Колегії Гриценком на підставі декрету ВЦВК від 22 травня 1920 р. і матеріалів про діяльність інших національних Представництв при Наркомнаці. Завдання Українського Представництва, як одного з відділів Наркомнацу, повинні були обмежуватися тільки всебічним обслуговуванням українців, що мешкали на території РСФРР. Функції ж Представництва України як держави перед урядовими органами РСФРР рішуче відкидалися. Та Раднарком України все ж таки намагався організувати в Москві Представництво УСРР, яке аж ніяк не могло входити в Наркомнац, а повинне було існувати як цілком самостійний орган уряду України при уряді РСФРР.

Тому, тимчасово, з міркувань доцільності, до утвердження в Москві Повноважного Представництва України, Українське Представництво при Наркомнаці брало на себе функції по виконанню ряду чисто технічних завдань і слугувало органом зв'язку між Раднаркомом України, в справах українських народних комісаріатів в наркоматах РСФРР.

Проект Положення обговорювався в колегії Представництва разом з заступником Наркома в справах національностей А.З. Каменським, а потім був переданий на затвердження колегії Наркомнацу. Пізніше, у процесі роботи, з'ясувалася повна неможливість як з мотивів принципового характеру, так і з чисто технічних можливостей зобов'язати Українське

Представництво при Наркомнаці представляти інтереси України, як держави. З огляду на це Колегія постановила звернутися до Раднаркому України з мотивованою доповідною запискою про реорганізацію Українського Представництва при Наркомнаці в Центральний український відділ при Наркомнаці з покладанням на нього функцій по обслуговуванню потреб українців, що мешкають поза межами України, на території РСФРР [19, арк. 3].

До функцій Українського Представництва відносилося збір статистичних даних, які б характеризували кількість і територіальний розподіл українців, що мешкали поза межами України. Необхідність цієї роботи була викликана потребою мати більш точні дані про місця компактного проживання етнічних українців в РСФРР, без чого було немислимо приступити до створення плану діяльності Українського Представництва на місцях.

Представництво займалося складання плану діяльності, згідно якого в Москві організовувався Центральний Український відділ при Наркомнаці, а в регіонах з місцями компактного проживання українців утворювалися шість обласних українських відділів (Киргизський, Башкирський, Туркестанський, Сибірський, Далекосхідний, Північнокавказький) з поділом на 17 губернських відділів і 9 губернських відділів європейської частини Росії. Всього було 26 губернських відділів, які в свою чергу поділялися на повітові відділення, число яких залежало виключно від місцевих умов.

Далі були складені і розіслані циркулярні анкети на місця із запитом про становище тут українців, характері тієї роботи, що вже велася серед них. Здійснювалися заходи по підйому рівня життя українців на території РСФРР, для цього спільно з установами РСФРР вивчали економічне і культурне становище українців, упорядковували переселення і розселення українців за межами Батьківщини та намагалися надавати правову і матеріальну допомогу таким переселенцям, вирішувати спірні питання, пов'язані з національним черезсмузжям тощо.

Українське Представництво спільно з відділом освіти національних меншин при Наркомпросі вело широку культурно-просвітницьку роботу серед українців, що мешкали на території РСФРР, намагалося забезпечувати часткове чи повне викладання предметів українською мовою, займалося складанням планів редакційно-видавничої діяльності. Труднощі полягали у відсутності паперу, типографій і отриманням дозволу друкування в Москві української літератури тощо. На черзі стояла організація Українського відділу при Наркомпросі РСФРР, робота якого, на думку Колегії, повинна була стати основною роботою серед українців, що мешкали в межах Росії. Організація Українського відділу при Наркомпросі була доручена О. Єременку під час перебування в Москві Наркома освіти України Г. Гринька [20, арк. 4]. Ним було обіцяно командирувати для роботи в Українському відділі двох чи трьох представників із Харкова з вищою педагогічною освітою. Ставилося завдання надіслати українські підручники і посібники, що дозволило б Українському відділу при Наркомпросі провести широку культосвітню роботу серед маси українців, що проживали на території РСФРР.

Повсякденна робота Українського Представництва полягала, головним чином, у прийомі відвідувачі, які шукали в ньому підтримки та з різних питань. Усі існуючі на території РСФРР українські установи: культурно-просвітницькі, наукового і економічного характеру, підлягали Українському Представництву при Наркомнаці, де вони реєструвалися або отримували затвердження своїх статутів, діяли під його контролем і якому вони зобов'язані були за свою діяльність надавати в установленому порядку звіти.

У своїй діяльності Українське Представництво керувалося вказівками і розпорядженнями Раднаркому України і Наркомнацу РСФРР, було підзвітним цим органам. Двічі на рік Представництво звітувало Раднаркому УСРР і Наркомнацу РСФРР, а щотижня подавали до цих установ звіти про свою поточну діяльність.

Українському Представництву доводилося працювати в надзвичайно складних умовах. Впродовж місяця Представництво не мало свого приміщення, потім воно було надане Наркомнацем по Пречистинському бульвару №29, кв. 21, пізніше його переселили в інший дім (№22) в трикімнатну квартиру, зовсім не придатну для роботи. Не було телефонного зв'язку, достатньої кількості господарських та канцелярських приладь, опалення. Не вистачало кадрів для роботи Представництва, а постійні звернення членів Представництва з цього питання до ЦК РКП і ЦК КП(б)У не давали результатів [19, арк. 4].

З метою організації своїх відділів на місцях і встановлення та підтримання з ними зв'язку, Представництво планувало відкомандирувати співробітників у Поволжя, на Урал, Сибір і Туркестан, а також в губернії, що безпосередньо прилягали до України [19, арк. 3].

23 вересня 1920 р. на засіданні Колегії Українського Представництва слухався проект Положення про Українське Представництво при Наркомнаці. Присутній під час засідання заступник наркома в справах національностей Каменський висловив бачення Наркомнацем завдань і функцій Українського Представництва. Висловлювалася думка про подвійне підпорядкування Українського Представництва – Наркомнацу РСФРР і Раднаркому УСРР [20, арк. 8].

12 листопада 1920 р. відбулася нарада завідуючих національними відділами при ЦК КП(б)У. Враховуючи багатонаціональний склад населення України, основним стало питання про організацію Наркомнацу в УСРР. За дорученням Й. Сталіна з цим питанням виступив заступник Наркома в справах національностей Я. Шварцман. Деякі члени наради висловлювалися за необхідність створення Наркомнацу з різних мотивів – політично-просвітницьких, культурних та інших питань серед національних меншин України. 16 грудня 1920 р. були засновані уповноважені при урядах автономних і договірних республік і при виконкомах автономних областей [21, с. 529].

Таким чином, Українське Представництво при Народному комісаріаті в справах національностей відіграло визначну роль у процесі визначення і формування російсько-українських відносин на початку 1920-х рр. З визначенням російсько-українських відносин як міждержавних, воно відіграло роль дипломатичної місії УСРР в РСФРР, брало на себе функції по виконанню ряду технічних завдань і слугувало органом зв'язку між Раднаркомом України, в справах українських народних комісаріатів в наркоматах РСФРР. Згідно Положення, Українське Представництво основною метою своєї діяльності бачило розробку і проведення в життя всіх заходів, що забезпечували б співробітництво української національності з усіма національностями, які входили до складу РСФРР, захищало інтереси українців, що мешкали на території Російської Федерації.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Шпорлюк Р. Імперія та нації (з історичного досвіду України, Росії, Польщі та Білорусі). – К.: Дух і Літера, 2000. – 354 с.
2. Чугаев Д.А. Коммунистическая партия – организатор советского многонационального государства (1917 – 1924 гг.) – М.: Государственное издательство политической литературы, 1954. – 120 с.
3. История национально-государственного строительства в СССР. 1917 – 1978. В 2-х т. / АН СССР; Институт истории СССР; редкол:(отв. ред.) и др. Т. 1. – 3-е изд, допол. и перераб. – М.: Мысль, 1979. – 424 с.
4. Якубовская С.И. Строительство Союзного Советского социалистического государства в 1922 – 1925 гг. – М.: Издательство Академии Наук СССР, 1960. – 402 с.
5. Даниленко В.М., Касьянов Г.В., Кульчицкий С.В. Сталінізм на Україні: 20 – 30-ті роки. – К.: Либідь, 1991. – 344 с.
6. Костюк Григорій. Сталінізм в Україні (Генеза і наслідки). Дослідження і спостереження сучасника. – Київ: Видавництво «Смолоскип», 1995.

7. Марценюк Л.М. Українська радянська державність в контексті реалізації більшовицької моделі централізованої держави. 1918 – 1929 рр. (Історичні аспекти проблеми): Автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. іст. наук: спеціальність 07.00.01 – історія України. – Київ, 1998. – 20 с.
8. Марценюк Л.М. Політичний статус України в контексті реалізації стратегічного курсу РКП(б) (1918 – 20-ті роки). – К., 1997. – 32 с.
9. Крохоткин А.М. Постоянные Представительства – органы связи Советов Министров союзных республик с Советом Министров СССР // Советское государство и право. – 1962. – № 11. – Ноябрь. – С. 89 – 97.
10. Муксинов И.Ш. Совет министров союзной республики. – М.: Юридическая литература, 1969. – 208 с.
11. Чехович В.А. Постійне Представництво Ради Міністрів Української РСР при Раді Міністрів Союзу РСР: історія і сучасність // Правова держава. – К.: Наукова думка, 1992. – Вип. 1. – С. 127 – 131.
12. Єфіменко В. Створення Повноважного представництва УСРР в РСФРР // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: Міжвідомчий збірник наукових праць. – К.: Інститут історії України НАН України, 2010. - № 19. – С. 16 – 33.
13. Собрание узаконений и распоряжений рабоче-крестьянского правительства РСФСР. – 1917. – № 1. – С. 1.
14. Декрет ВЦИК от 01.06.1919 г. «Об объединении Советских Республик: России, Украины, Латвии, Литвы, Белоруссии для борьбы с мировым империализмом» [Електроний ресурс]. – Режим доступу: <http://bestpravo.ru/sssr/gn-pravo/y2g.htm>
15. Волковинський В.М., Кульчицький С.В. Х. Раковський. Політичний портрет. – К., 1990.
16. Кульчицький С. Імперський чинник в історичному розвитку України // Регіональна історія України. – Київ: Інститут історії України НАН України, 2007. - № 1. – С. 135 – 154.

17. Про державні взаємовідносини між УСРР і РСФРР (резолуція) // Збір законів і розпоряджень робітничо-селянського уряду України і Уповноважених РСФРР. – 1920. – 7 – 10 червня. – Ч. 13. – С. 345 – 347.
18. Єфіменко Г. Так звана незалежність так званих республік. – Тиждень. ua. – 2012. – 13 грудня // <http://tyzhden.ua/History/65137>.
19. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України). – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 296. – 41 арк.
20. ЦДАГО України. – Ф. 57. – Оп. 2. – Спр. 432. – 5 арк.
21. Собрание узаконений и распоряжений рабоче-крестьянского правительства РСФСР. – 1920. – № 99. – С. 529.

Sokyrka V.

**ESTABLISHMENT AND OPERATION MISSIONS TO UKRAINIAN
REPRESENTATION IN PEOPLE'S COMMISSARIAT OF
NATIONALITIES RSFSR**

Annotation

The process of creating and defining objectives Ukrainian Mission to the People's Commissariat of Nationalities of the RSFSR. The basis of the activities relied idea Ukrainian Delegation of the Republic as part of the RSFSR and the Ukrainian living outside of Ukraine. There has to organize the efforts of People's Commissars USSR in Moscow Representation USSR, not only in Narkomnats as well as a fully independent agency of the Government of Ukraine to the Government of the RSFSR. The main activities of the Ukrainian Mission to the Narkomnats been serving the needs of Ukrainian, living outside of Ukraine on the territory of the RSFSR; study of the number and spatial distribution Ukrainian who lived outside Ukraine; Organization of Ukrainian provincial departments on a territorial basis; class cultural-educational activities.

Keywords: People's Commissariat of Nationalities, Ukrainian Delegation, RSFSR, USSR, Russian-Ukrainian relations.

Сокирская В.В.

**СОЗДАНИЕ И ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ УКРАИНСКОГО
ПРЕДСТАВИТЕЛЬСТВА ПРИ НАРОДНОМ КОМИССАРИАТЕ ПО
ДЕЛАМ НАЦИОНАЛЬНОСТЕЙ РСФСР**

Аннотация

Исследуется процесс создания и определение задач Украинского Представительства при Народном комиссариате по делам национальностей РСФСР. В основу деятельности возлагалась идея Представительства Украинской Республики, как составной части РСФСР и украинцев, которые живут за пределами Украины. Прослеживается попытка Совнаркома УССР организовать в Москве Представительство УССР не только при Наркомнаце, а как вполне самостоятельный орган правительства Украины при правительстве РСФСР. Главными направлениями деятельности Украинского Представительства при Наркомнаце было обслуживанию потребностей украинцев, проживающих за пределами Украины, на территории РСФСР; исследование количества и территориальное деление украинского населения, проживавших за пределами Украины; организация губернских украинских отделов по территориальному признаку; занятия просветительской деятельностью.

Ключевые слова: Наркомнац, Украинское Представительство, РСФСР, УССР, российско-украинские отношения.